

Selmecbánya címerai

I. rész

Mintbogy az ősi Alma Matert Selmecbányán alapították, neve véglegesen összeforrott a még ősbibb bányaváros nevével. Sőt a múlt századtól ezen kettősségi alapon kialakult egy bizonyos „Selmecbánya-kultusz” az akadémikusok és egykori akadémikusok körében. Nos, ez a „Selmecbánya-kultusz” napjainkban – a diákbagyományok előtérbe kerülésével – ismét feléledőben van, s örvendetesen gazdagítja az egykori Akadémia utódtintzményeinek öntudatát. Elég talán a Selmeci Társaság léte s a Tassonyi Erdőn által írt „Aki a társát keresi” c. regény újabb kiadására utalni. Ezért talán nem lesz érdektelen az egykor gazdag és később legendássá vált bányaváros címerváltozatait ismertetni.

A bányavárosok léte szorosan összeforrt a bányászattal, mely lakóiknak létét biztosította. Ez a tény Selmecbánya jelvényeinek esetében – a bányászszerszámokon keresztül – célratorően és hatásosan jelent meg a legkorábbi időkől fogva.

A magyar szabad királyi városok jogállásához hasonló minőségű volt a kevesebbet emlegetett szabad királyi bányavárosoké (Civitas libera regia montana). Ezek a települések elsősorban a bányászatnak, vagyis lakóik foglalkozásának köszönhetőek nevüket, illetve kiváltságaikat.

A bányavárosok közül a legkorábbi említés „Bana” néven Selmecbányához kapcsolható, s 1156-ból származik. A legkorábbi selmecbányai pecsét a Magyar Országos Levéltárban egyetlen példányban, egy 1275-ös iraton látható. Kőrirata: „[SIGILLVM] CIVIVM DE SCHEBNIT” (1. kép – a képek csak a címereket mutatják, nem a teljes pecsétet. Sz. A.).

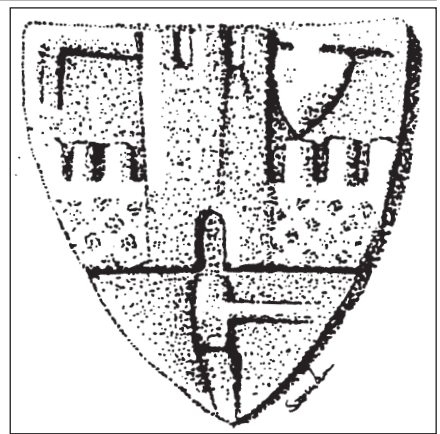
A címer háromszögpajzsba foglalt, s középen kaputoronyos vár látható. A jobb felső sarokban – heraldikai értelemben véve – a pajzs sarkának szögletéhez illesztett egyágú csákány, a bal felső sarokban jobb felé irányított, vízszintes nyelű bányászkapja jelenik meg. A pajzs alsó szögletében ugyan-

csak jobb felé irányított, vízszintes nyelű bányászkalapács a pajzs alsó csúcsába állított nyél nélküli bányászékre üt.

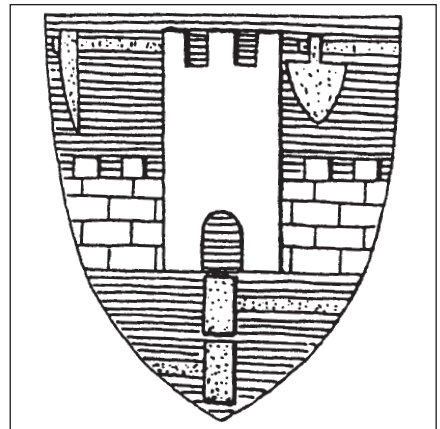
A selmecbányai pecsét az esztergomi latinok pecsétje (1265) után a második legrégebbi ismert városi pecsétünk. Minthogy azonban az esztergomi pecsét ábrázolása nincs pajzsba foglalva, a selmecbányai pecsét az első ismert, szűkebb értelemben címeres pecsétnek nevezhető darab a történelmi Magyarországon. A kaputoronyos várfal a korai városfejlődés szempontjából fontos jelképi jelentésű címerkép. Bár Selmecbánya ténylegesen soha nem lett olyan várfallal kerített város, mint pl. Körmöcbánya, s a XIII. századot tekintve eddig végképp semmilyen adatunk nincs védműveire vonatkozóan, a várfal – mely *Faller Jenő* megfogalmazása szerint „a hatalom, erő és kiváltság szimbóluma” – korán feltűnt címerében. A címerben szereplő várfal jól megfigyelhető harántosan keresztbe csikozott mintázata fonott és tapasztott vessző vagy még inkább gerendafalra utal. Ez a díszítés azonban nem jelenik meg a kaputorony felületén, amiből arra következtethetünk, hogy a fonott vesszőfalból készített várfalat kőből épített kaputoronnyal erősítették. Egy hasonló módon épített, kisebb föld-fa szerkezetű erődítmény – és csakis ilyen – egyébként valóban feltételezhető a korabeli Selmecbányán.

A címerkép elemei közül azonban a bányászszerszámok elemzése az, ami szempontunkból a legfontosabb, hiszen ezek a meghatározóak Selmecbánya bányaváros esetében. Szükséges itt röviden kitérni e ténylegesen is használt és a címerképben is ábrázolt szerszám bemutatására. A bányavárosi címerekben látható bányászszerszámok ugyanis szoros összefüggéseket mutatnak a gyakorlati munka során használt típusokkal. Különösen vonatkozik ez a korai ábrázolásokra és általában a pecsét-rajzokra.

Ilyen a bányászcsákány, melyet a címerpajzs jobb felső sarkában helyeztek el. A nyél a pajzs felső vonalához, míg a vas az oldalához illeszkedik.

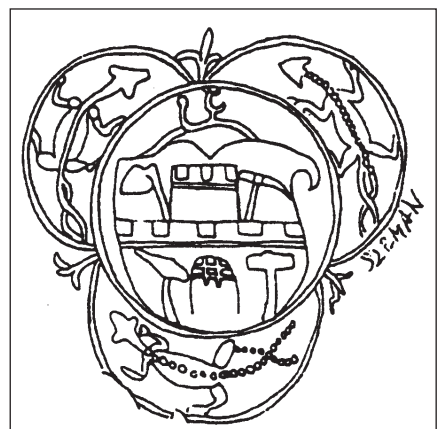
1. A legrégebbi selmecbányai pecsét címerábrázolása (1275)

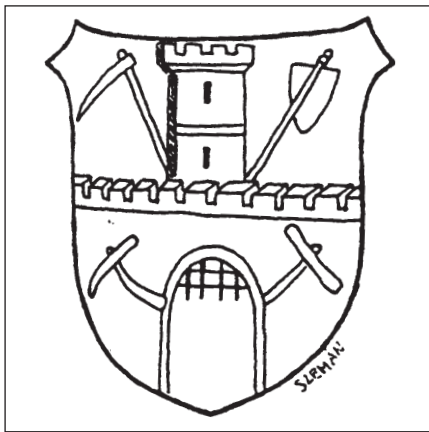
2. J. Novák címerrajza

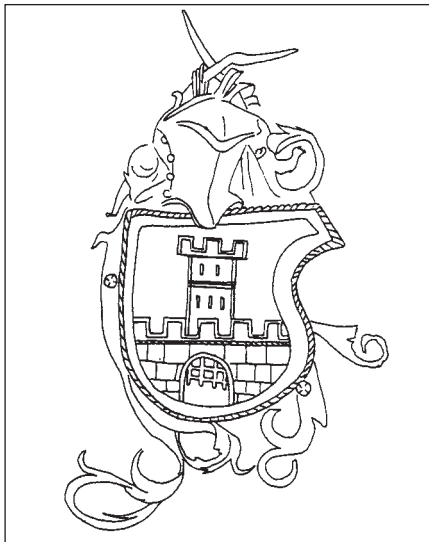
3. Az 1490-ből fennmaradt pecsét címere

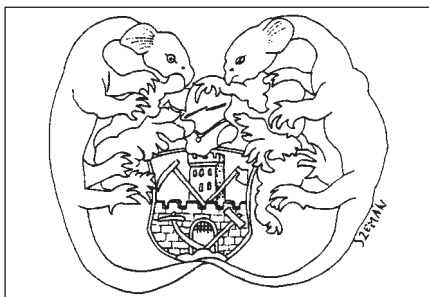
4. Az 1494-es nagypecsét címere sarkányokkal

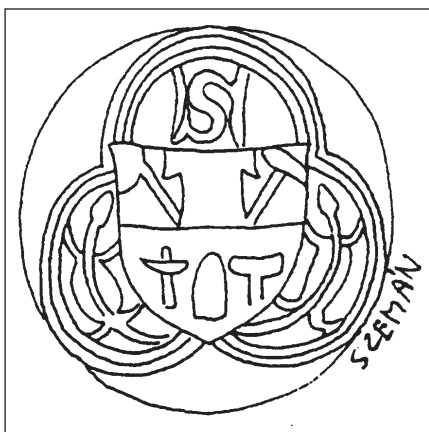
5. A selmeci jogkönyv első kéziratosa oldalának címere (1500 körül)

6. A selmeci jogkönyv fedelén lévő ezüst veret a címerrel (1513)

7. A jogkönyv belső címlapjának címere (1520)

8. Az 1520-ból fennmaradt pecsét címere

A bal felső sarokban elhelyezett kapa fejét egy ívelt oldalú háromszög képezi, melynek felső széle közepéből indul ki annak köpűje, s ez csatlakozik a nyélhez, amit ismét a pajzs megvastagított felső széle képez. A kapát nem a valós látszati képnek megfelelően ábrázolták, hanem a hegyes kapa pengéjének és nyelének egyaránt jellegzetes formáját láthatjuk, ami a valóságban egy nézőpontból természetesen nem látható.

Bár korunkban nem közismert, a kapa – mint bányászszerszög – régóta létezik. A bányászkapák és csákány első magyarországi említése egyidős a bányászék és kalapács említésével, mindegyik a selmeci városi és bányajogban tűnik fel, két különböző munkafolyamat eszközeiként, egyenrangú módon megnevezve. Egyesek számára ugyan másodlagos jelentőségűnek tűnhet, de ez nem felel meg az egykori valóságnak, mert a kifejtett érc felszedése, azaz a „takarító” munka elvégzése nélkül az érc nem volt szállítható. Így vált lehetségessé, hogy a bányászat jelképei közé kerüljön.

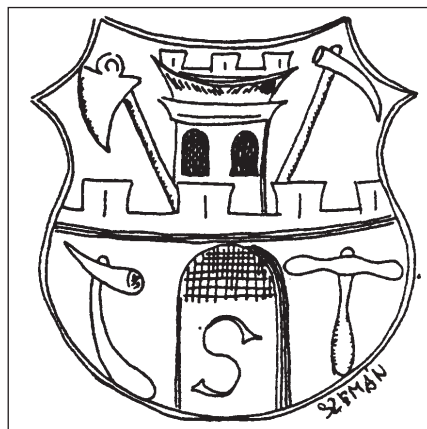
A bányászék és kalapács itt még nem a ma ismert keresztes formában látható, hanem egy nyél nélküli ék fokára sújt a mindkét végén tompa kalapács. A nyél a bányászékből könnyen kihúzható volt, s a korai bányavárosi címereken, illetve egyéb ábrázolásokon nem ritka a nyél nélküli bányászék ábrázolása. Az eredeti címeres pecsét rajzolatának rekonstrukcióját régebben bizonyos hibákkal adták közre. Legelterjedtebb közülük *Jozef Novák* változata (Slovenské mestské a obecne erby Bratislava, 1972), melyen a nyél nélküli ék és kalapács helyett kettő, mindkét végén lapos vasú, nyeles kalapácsot ábrázol. Ennek a megoldás-

nak már csak gyakorlati szempontból sincs jogosultsága, hiszen lapos végű kalapáccsal önmagában nem lehetett ércet fejteni.

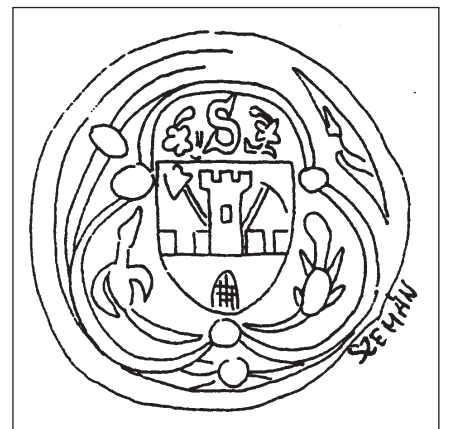
A következő címeres emlék csak jóval későbbi időből, 1490-ből ismert. Ez a címer ennek ellenére – mint a későbbi selmeci címerváltozatok – jól mutatja, hogy a fejlődés folyamatos és különösebb törés nélküli volt. Az 1490-ből származó pecsét címerétől az 1552-ből származóig terjedő darabok egy körülhatárolható korszakot alkotnak a selmecebányai címerek sorozatában. Ezek a következők: az 1490-ből fennmaradt pecsétnyomat, mely lehet akár XV. század közepi is (3. kép); az 1494-es évszámú gótikus nagypecsét (4. kép); a selmeci jogkönyv díszkötéses példányában található három címer, amelyek az első kéziratosa oldalán találhatóak 1500 körüli datálással (5. kép); a kötéstábla ezüst verete, melyet 1513-ban *Valentinus Aurifaber* készített (6. kép); a jogkönyv belső díszlapjának címere a XVI. sz. 20–30-as éveiből (7. kép); az 1520-ból fennmaradt pecsétlenyomat (8. kép); Selmecbánya bányaváros díszkalapácsa és bányászéke 1538-ból (9. kép); az 1552-ből származó pecsétlenyomat (10. kép).

A legrégebbi pecsét címerábrázolásaihoz képest az a változás, hogy nem kaputorony látható rajtuk, hanem a torony a városfal mögött helyezkedik el. A várkapu nem egyszerűen nyitott, hanem az 1490-ből származó címerben egy jobb felé kihajtott kapuszárny is látható. A későbbiekben azonban ez többé nem fordul elő, hanem csupán a félig felhúzott rostély, ami egyetlen alkalommal látható csak teljesen leeresztve.

A négy szerszám ábrázolása megmarad, azokat csak egy esetben hagy-

9. Selmecbánya díszkalapácsának fején lévő vésett címer

10. Az 1552-ből származó pecsétlenyomat címere

A szövetkezeti erdészet problémái

ták el, s ugyancsak egyszer hiányzik az ék és a kalapács is. A pecséteken a szerszámok közül a kapa helyett cserélt az egyágú csákánnyal, de az egyéb ábrázolásokon előfordul a legrégibb pecséten található sorrend. Változott a csákány és kapa nyelének helyzete is. A két szerszámnél immár nem a pajzs felső szélével esik egybe, hanem a várfal és a kaputorony találkozásának szögleteiből, illetve a torony előtti falrész középső pontjából ugrik elő. A bányászék és kalapács pedig kivétel nélkül a kapu jobb és bal oldalán látható.

A kapu alatt a hármashalom még nem válik általánossá, hiszen csak a jogkönyv belső címlapjának díszesen festett címerében tűnik fel. Viszont a körirat nélküli kispecséteken megjelenik a város kezdőbetűje, és innét átke- rül a díszkalapács ábrázolására is.

Ebben a korszakban, így először már az 1490-ből fennmaradt pecséten is megtaláljuk a selmecbányai sárkányokat, vagyis annak telamonjait. Az első előfordulás esetében kivehető a két sárkány, amint kétoldról tartja a pajzsot. Az 1494-es nagypecséten és a hozzá kapcsolódó 1520-ból, valamint az 1552-ből fennmaradt pecséteken nagyon speciális és rendhagyó helyzetben, felülnézetből ábrázolták a sárkányokat. Ráadásul az 1494-es nagypecséten három sárkány is van. Ezek inkább körbe sétálva őrzik, semmit tartják a címerpajzsot. Nagyon jellegzetes a jogkönyv díszlapján lévő címer két telamonja is.

A selmeci jogkönyv színes ábrázolásai- ból megismerjük a címer színeit is. Ezek a színek a későbbiekben sem változnak meg alapvetően. A mező színe kék, az ezüst vár már ekkor fehér színnel van kifestve, a szerszámok nyele arany, vasa ezüst. A hármashalom és a pajzstartó sárkányok színe pedig zöld.

Jegyzetek

1 Jelen írásomban a lehető legkevesebb hivatozással és jegyzetapparátussal dolgoztam, hogy ne terbeljem az olvasót. A történészeknek szóló filológiai pontosságú jegyzetek megtalálhatók „Selmecbánya címerének fejlődése” [Levél-tári Szemle, 47 (1997), 4. sz., 11–24. p.] és „A dualizmus korában adományozott címerek bányászati és kobászáti vonatkozásai” [Pécb Antal (1822–1895) és kora Miskolc-Rudabánya 1997, 175–200. p.] c. cik- keimben.

A „hármás” helyzetről

A szövetkezetek és az erdő viszonyát ma három lehetséges helyzet jellemzi egyszerre. Az egyiket a „még” jelző- vel lehet illetni, és ez a legkedve- zőbb. Azt jelenti, hogy a szövetkezet még erdőgazdálkodik, számos, feszítő gond, külső nyomás (pl. szövetke- zetellenes hisztéria) és belső, gazda- sági problémák (alacsony jövedelme- zőség) ellenére. Napjainkban 400-nál több szövetkezet (mezőgazdasági kft.) hasznóbérel 75 ezer ha-nyi (részarány-tulajdonú) erdőt. A hasznóbérelt erdőterület nagysága tág határok – a fél és a két és fél ezer hektár – között szóródik. Ezekben az erdőkben – bár eltérő színvonalon – üzemterv szerinti, társult erdőgazdál- kodás folyik, általában erdészeti szakember irányításával. Ezt a társult erdőgazdálkodási formát szövetkeze- ti erdészettnek – nem tévesztendő össze az erdőszövetkezettel – nevez- hetjük, ami lényegében az erdőgaz- dálkodást is folytató szövetkezet egyik üzemága. A szövetkezeti erde- szet főbb jellemzői:

- nevesített magántulajdonú erdőről van szó,

- az erdőprivatizáció terméke és a szövetkezethez való kötődés sajátos formája,

- létrejöttében meghatározó szere- pe van az „árukapcsolásnak”, azaz a hasznóbérlő, a szántó és más művelé- si ágakkal együtt az erdőt is hasznóbérlő,

- a hasznóbérelti szerződés időtarta- ma hosszú időszakot, legalább 10 esz- tendőt (egy üzemtervi ciklust) ölel fel,
- hasznóbéreltet általában az erdő aranykorona (AK) értéke után fizet.

A magántulajdonú erdőknek mint- egy 10%-át a szövetkezeti erdészeti formában kezelik, ami az összes tár- sult erdőknek a 22%-a. Ez az arány 1995-ben 67% volt. Szembetűnő jelen- ség, hogy sok szövetkezet felhagyott az erdőgazdálkodással. Csökkenőben van a hasznóbéreltet létrejött társult erdőkezelési forma, a szövetkezeti er- dészett. Méltán csorbult a sokszínűség a magántulajdonra épülő erdőgazdál- kodás kibontakozásában, életképessé válásában. A szövetkezeti erdészett

aránya – 1995-höz viszonyítva – 50%- kal csökkent, ami igen drasztikusnak minősíthető.

A szövetkezeti erdészett csökkené- sének kiváltó okai között – többek között – tetten érhető az érdekeltség hiánya, a tulajdonosi magatartás passzivitása, szemléletbeli problé- mák, „szükséges rossz”, „nehéz te- her”, „meg kell szabadulni tőle” stb., de a legfőbb kiváltó ok a rendezetlen törvényi háttér és az ebből eredő gya- korlat. Ez utóbbi végeredményben a „hármás helyzet” utolsó, harmadik szakaszához, a „már nem” helyzethez vezethet, amikor felhagynak az erdő- gazdálkodással. Az így magukra ha- gyott egykori szövetkezeti erdőkért már csak egy csendes rekviemet lehet mondani. Feltehető a kérdés: egyálta- lán kinek érdeke ez? Úgy hiszem, sen- kinek! A már említett „még” és a „már nem” állapot között lehetséges a „még nem” állapot, amikor megvan ugyan a szándék az erdőgazdálkodáshoz, de a rendezetlen jogi háttér ezt a szövetke- zet számára lehetetlenné teszi. A szö- vetkezeti erdészett fennmaradásában és fejlesztésében a „még” és a „még nem” állapot elérése lehet a kitűzött cél, és az ezt megvalósítani kívánó eszköztrendszer. Az utóbbinak lehet- séges főbb elemei: a rendezett jogsza- bályi háttér, a falu-erdész hálózat ki- építése és az integráció.

A rendezett jogszabályi háttérrel

Az erdészeti igazgatás adatai szerint 170 ezer ha erdő rendezetlen tulajdonú, az- az a tulajdonosi kör ismeretlen, továbbá 160 ezer ha erdő társulás előtti állapot- ban van, vagyis az erdőtulajdonosok még nem döntöttek az erdőkezelés for- májáról.

Másként szólva azt jelenti, hogy az érintett erdőtulajdonosok nem döntöt- tek abban, hogy milyen társult – erdőbirtokossági társulat, erdőszo- vetkezet, szövetkezeti erdészett, közös megbízott – formában kívánnak erdőgazdálkodni. Tudni kell azonban azt, hogy a felsorolt társult formák lét- rehozásához – az erdőbirtokossági tár- sulat kivételével – a tulajdonosok